

Charles Huit

PLATÓ A L'ACADÈMIA

LA FUNDACIÓ DE LA PRIMERA ESCOLA
DE FILOSOFIA A GRÈCIA

EDICIONS ENOANDA

ÍNDEX

Pròleg	IX
I	1
II	8
III	14
IV	24
V	35
VI	42
VII	56
VII	73

PRÒLEG

La història de la filosofia atribueix a Plató l'honor de ser el primer a fundar a Grècia una escola pública per a la instrucció dels seus deixebles, però els erudits que han dissertat més sàviament sobre les teories del gran filòsof generalment s'han preocupat molt poc per la forma exterior del seu ensenyament. La major part no veuen més enllà d'aquesta simple i breu menció: després de la mort de Sòcrates, Plató obrí una escola a l'Acadèmia. Però, quines circumstàncies el portaren a concebre aquest propòsit i l'ajudaren a realitzar-lo? Què va ser a Atenes aquesta Acadèmia, cridada des de llavors a una fama tan brillant? Què sabem del règim interior de la institució naixent i del programa que s'hi seguia? Quines vicissituds degué travessar en vida del seu fundador? Donar una resposta a aquestes preguntes és l'objecte de les pàgines que seguiran i que ens complaem a dedicar als nostres amics de les lletres i de la saviesa antiga.

Carles Huit

PLATÓ A L'ACADÈMIA

I

Impotent per protegir-se dels els embats de la mort, cadascú de nosaltres és posseït pel desig ben legítim de sobreviure's i deixar almenys alguns restes del nostre pas aquí baix. Com més té l'esperit d'extensió i la intel·ligència d'elevació, més té aquest desig de vivacitat. El poeta somnia que els seus cants durant molt de temps continuaran a passar de boca en boca, l'artista que la posteritat més llunyana admirarà la seva estàtua o el seu retrat. I el filòsof, estaria exempt d'aquesta noble ambició, ell que passa la vida estudiant les més greus qüestions que s'hagi plantejat la humanitat? Aquestes veritats que han d'aclarir les societats en el seu camí, aquests preceptes d'on depèn la felicitat dels individus i de les nacions, el filòsof no es dedicaria a estendre'ls i a protegir-los de falses interpretacions sovint més fatals que l'oblit? «Si tingués la mà plena de veritats, em guardaria bé d'obrir-la», deia l'autor de la *Pluralité des mondes*; però Fontenelle sempre ha passat per un esperit egoista.

Avui dia, sens dubte, el pensament troba en el llibre, en el diari, en la revista, uns

intèrprets atents i fidels: Plató, però, no errava del tot quan no veia en l'escriptura, incapaç de comentar-se ella mateixa, més que la imatge, per dir-ho així, el fantasma de la comunicació directa i viva de les idees. També als nostres dies, a què aspira tot filòsof d'algun renom? A ocupar una càtedra, a fundar o a continuar una escola, a agrupar al seu voltant uns deixebles, a veure els que pugui anomenar els alumnes del seu pensament: hi ha molt pocs que, completament dedicats als plaers austers de la meditació, prefereixin apropiar-se de l'orgullosa divisa de Descartes: *Qui bene latuit, bene vixit*.

Tot i això els primers filòsofs grecs, Tales, Anaximandre i Anaxímenes, semblen haver estat una excepció a aquesta regla. Si han tingut deixebles més o menys fidels, atès que cadascun, tot obeint certes tendències generals, es proposà com un punt d'honor unir el seu nom a una solució particular del problema del món, no es pot dir que hagin estat caps d'escola: parlant d'ells, els antics eviten servir-se d'aquest terme, i si alguns moderns empren l'expressió d'escola jònica, no s'hauria d'entendre més que volent significar una certa comunitat de concepcions en matèria filosòfica.¹

¹ Plató i Aristòtil donen constantment a σχολή el seu sentit primitiu, el de «lleure» (també a *Legib.*, vii. 820c, on no es podria entendre d'una altra manera). Els escriptors de l'època grecoromana són els primers a servir-se'n per designar els seus deixebles al voltant d'un mestre amb la ferma intenció de propagar el seu ensenyament: Plutarc, sobretot, en fa un ús freqüent. Ciceró prefereix els mots llatins *familia*, *disciplina*, o paràfrasis com ara *qui a Zenone profecti*

PLATÓ A L'ACADÈMIA

No és que faltin exemples d'aquells temps tan remots. Existien unes escoles poètiques com les dels Homèrides de Quios, de les quals Wolf ha tret un partit tan inesperat per a la demostració de la seva tesi, i unes famílies sacerdotals al si de les quals es transmetia religiosament el coneixement dels ritus tradicionals d'aquest o d'aquell culte. L'art en els Dedàlides; la medicina en els Asclepiades, també eren hereditaris.

Al contrari, aquests filòsofs, aquests savis del segle VII i del segle VI viuen tan aviat en un semiretir com més sovint distingits i honorats enmig de la massa, però sense

sunt: això no obstant, la paraula σχολή es troba en la seva ploma, cosa que sembla indicar perfectament que al seu temps σχολή ja era emprat en grec amb aquesta nova accepció. Igualment, es pot remarcar que en ell l'expressió *scholam explicare* correspon a la nostra expressió «donar una lliçó pública».

En primer lloc, s'ha de reconèixer que en les nostres llengües modernes la paraula *escola* és lluny de tenir un sentit netament definit. D'aquesta manera, Lessing no la volia entendre més que en el significat més estret, de manera que el seu ús hauria de ser exclòs en la història abans del temps en què la tradició es formà i en conseqüència en què l'art va adquirir una certa perfecció. QUATREMÈRE DE QUINCY (*Le Jupiter Olympien*, p. 117) ha pres partit vivament per aquesta tesi de Lessing: «Ha de ser suficient», escriu, «que un artista hagi influït sobre el gust del seu segle per l'ascendent del seu talent perquè se'l pugui anomenar cap d'escola». En l'*Advertiment* situat al cap de la seva publicació recent, l'*Art dans les Deux-Mondes*, Dubosc de Pesquidoux tem que no es pugui reprotxar l'abús del terme escola. «Sota la meua ploma», diu, «aquesta paraula és una cortesia, un avançament d'herència del qual correspon a les parts interessades assegurar-ne la propietat definitiva.»

contacte immediat amb ella. La seva reputació, si és que en tenen, els ve dels serveis que han rendit a la seva pàtria més que no pas dels progressos que han portat a terme en la ciència. D'aquesta manera, les seves teories no s'expandeixen en absolut fora d'un cercle bastant reduït: cadascun, com s'ha dit, nadava en les seves aigües privades, despreocupat de la lògica del veí.

El que crida més l'atenció són els esforços fets per l'associació pitagòrica, «alhora societat política com ho serien els Jacobins, convent de monjos aspirant a la perfecció religiosa i moral, acadèmia de música, acadèmia de ciències i, en fi, escola de filosofia».¹ Limitem-nos aquí a observar que, orientada primer de tot a establir un sistema particular de govern, aquesta associació havia captat partidaris, reclutat adeptes més que agrupat deixebles. En tot cas, la difusió de la doctrina, també personificada per homes del mèrit de Timeu i de Filolau, sobrevisqué ben poc a la destrucció del partit.

Ben diferent va ser l'ensenyament dels eleates: aquest panteisme abstracte que atacava el bon sentit popular, semblava haver-se transmès de mà en mà durant algunes generacions. Si ha prevalgut el costum de parlar d'escola eleàtica, només és perquè així es tenia una manera còmoda de designar el grup filosòfic del qual Xenòfanes va ser el fundador i Zenó i Melissos els darrers representants.

¹ Chaignet.

PLATÓ A L'ACADÈMIA

Pel que fa a Heraclit, li havia tocat, segons la tradició, el mateix menyspreu que a Hegel: ningú no l'havia comprès. Desesperat per aquest aïllament intel·lectual, anà, es diu, a confiar els seus misteriosos escrits al temple d'Efes, on Eurípides, autoritzat a llegir-los, tingué la bona idea de gravar-ne alguns passatges en la seva memòria. Però aquesta història de Tàtius té tot l'aire d'un conte.

Al temps del naixement de Plató, Empèdocles, Demòcrit i Anaxàgoras tenien una escola? No, si s'entén per això un auditori estable on el mestre ensenya seguint un pla una doctrina que l'alumne accepta més que no controla ni discuteix.

Finalment, al voltant de Sòcrates, el mestre de Plató, veig un cercle d'oïdors i d'amics més que no pas una escola; atès que no es podria anomenar amb aquest mot aquesta reunió d'homes de totes les edats, de tota condició social, atrets i retinguts per la novetat del seu mètode i l'originalitat penetrant de la seva paraula. Com un atenès no hauria buscat aquestes converses on l'agradable i el seriós es barrejaven amb una jovialitat perfecta? La discussió potser era poc subtil, poc complicada per al nostre gust modern, però als ulls dels grecs aquests defectes eren pràcticament qualitats. Sòcrates es mostrà el més fàcil i infatigable dels conversadors: el seu ensenyament tenia tot l'encant de la conversa perquè ell en conservava no sols les imatges

i les expressions, sinó també el deixar anar i les felices projeccions.

Malgrat això, no agradava a tothom. En una discussió necessàriament hi ha un vencedor; ara bé, per a l'interlocutor de Sòcrates la humiliació de la desfeta es mesurava d'acord amb la publicitat del combat. És així que el savi d'Atenes tenia enemics gelosos, disposats a espiar els seus passos, a vigilar què feia, a tergiversar les seves doctrines i les seves intencions. Des de llavors sembla que, per gaudir lliurement de les simpaties dels seus amics, hauria hagut de buscar lluny del brogit de l'Àgora un retir més o menys inviolable, capaç d'oferir a la seva paraula un asil segur i tranquil. Va sucumbir a aquesta temptació? La va experimentar? En dubto, o més aviat la història ensenya clarament el contrari. Això hauria estat als seus ulls una abdicació.

Quina era, en efecte, la seva missió? Fundar un sistema complet de doctrina, portar la torxa de la metafísica fins a les profunditats del món invisible? No, sinó corregir els errors i els prejudicis de la massa, burlar-se de les pretensions orgulloses dels sofistes, conduir els homes a conèixer-se, i amb això guarir-los de la seva presumptuosa ignorància i de la seva inexorable vanitat. La reforma que meditava tenia com a objectiu primer de tot els costums i les creences: Sòcrates era una mena d'apòstol popular i, segons l'expressió alhora exacta i original de Grote, «un missioner religiós fent una obra de filosofia».

PLATÓ A L'ACADÈMIA

D'aquesta manera, se'l veu passar els seus dies als carrers i cantonades d'Athenes, sota els pòrtics, arreu on es reuneix la massa, arreu on s'estableixen converses alegres.

Obrim els *Records* de Xenofont: Sòcrates conversa amb el mariner, amb el terrissaire, amb l'artista, i parla a cadascun el amb llenguatge que convé al seu estat. Quin ensenyament metòdic esperar d'aquests diàlegs represos i interromputs sense parar, d'aquestes reunions que es mantienien una mica a l'atzar, en fi, d'un filòsof del qual el lema preferit era: «Només sé una cosa, que no sé res»?

La major part dels seus deixebles, parlo dels que es limitaran a continuar la seva obra, marxaren sobre les seves traces, i Temisti¹ lloa els antics socràtics per haver-se aprofitat, per a la instrucció del poble, de les festes i solemnitats de les quals Grècia es mostrava tan pròdiga.

D'aquesta manera, arribem a la fi del segle v aC sense haver vist constituir-se a Atenes ni en cap altra part del món hel·lènic, un grup de deixebles participant d'un ensenyament comú i units per obligacions iguals envers l'home de geni que els descobreix els secrets de la natura, i al mateix temps que els reserva, per un dret de preferència, les primícies de les seves meditacions.

Amb Plató la ciència entra en els nous camins que responen al temperament parti-

¹ *Orat.*, xxviii, 342a.

cular del gran filòsof o que li eren inspirats, potser imposats per les circumstàncies. L'Acadèmia va ser el tipus i el primer model d'aquestes reunions filosòfiques destinades a sobreviure durant uns segles al seu fundador, i que des de llavors en tots els segles han servit a un grau tan alt per alhora excitar i guiar l'especulació intel·lectual.

II

Entre les obres d'un home i el seu temperament psicològic hi ha una relació estreta que obliga a examinar de prop aquest, quan es vol obtenir un concepte exacte d'aquelles. Ara bé, la natura de Plató, el seu geni, la seva eloqüència elevada i comunicativa, tot el predestinava a esdevenir cap d'escola: segons un comentari molt just de Chaignet, tenia la passió no sols de saber i d'escriure, sinó també d'ensenyar. Les seves obres més grans donen fe de la importància excepcional que atribuïa a l'educació. Evidentment, haurien calgut greus motius o obstacles insuperables perquè es desinteressés d'una missió de la qual comprenia la noblesa i en què li havia estat promès l'èxit.

Però, quina forma revestiria el seu ensenyament?

Plató, tot ens ho demostra, pertanyia al que gosaria anomenar «l'aristocràcia intel·lectual», aristocràcia necessària a tota societat per mantenir-hi un element permanent de dignitat i de grandesa. Ell podia apropiat-se realment de la paraula de

PLATÓ A L'ACADÈMIA

Ciceró, amic de Pompeu abans de fer-se panegirista de Cèsar: «Mihi nihil unquam populare placuit». Sòcrates, sense fortuna, sense prestigi exterior, conversava amb els més humils, posava tota la seva ambició a ser escoltat i comprès per la massa. Al contrari, l'antiguitat es representa Plató i els seus deixebles sota els trets de gentes elegants i refinades, poc disposades, evidentment, a acostumar-se com a càtedra amb la pedra de la cantonada o amb la botiga d'un artesà. Si a Atenes hi hagués hagut, com a París, una Sorbona, estic segur que Plató hauria oposat per ocupar-hi una càtedra; però la capital de Grècia, al temps del seu esplendor més brillant, encara no tenia cap ensenyament oficial: la iniciativa privada suplia àmpliament aquesta llacuna, i a l'Atenes d'Antifont i d'Isòcrates, de Pròdic i de Gòrgias, no eren mestres el que faltaven als alumnes estudiosos.

Afegeixo que la doctrina de Plató no és de les que s'acomoden fàcilment als atzars i a les sorpreses de la improvisació: tenia massa amplitud per una banda, i per l'altra massa elevació. Fins llavors, els esperits, també els més eminents, s'havien tancat, per dir-ho així, en una parcela especial de la ciència: un s'havia consagrat del tot a l'estètica, un altre a la política, aquest havia aprofundit en la metafísica i aquell en la moral. Com a primer, Plató aportà, o almenys es vantava d'aportar al món una filosofia completa, de la qual totes les parts, en harmonia les unes amb les altres, s'aclarien

i es fortificaven mútuament. Només un ensenyament regular era capaç de coordinar entre ells problemes tan greus i fer-ne res-sorgir un encadenament estret. I al costat d'aquestes amples proporcions, quin impuls cap a l'ideal! Quina ascensió constant cap als cims més alts del pensament! Quin desdeny terrenal per l'experiència quotidiana! Quan llegim les pàgines més cèlebres de la *República* o del *Convit*, que lluny som de la familiaritat d'aquelles converses socràtiques de les quals Xenofont ens ha transmès l'eco fidel! La massa no era capaç de copsar unes deduccions alhora elevades i tan profundes i de seguir la filosofia en les seves especulacions austeres eco d'un món invisible: un ensenyament com aquest no convenia més que a uns deixebles escollits i preparats per a una veritable iniciació.

Finalment, es pot remarcar que Sòcrates mai no va traspassar les muralles d'Athenes sinó com a soldat, i bastant despreocupat pel seu renom per deixar res escrit, no s'adreçà i no pretenia adreçar-se més que als atenesos del segle v aC, als seus compatriotes i contemporanis. Plató sens dubte no ha repetit en cap dels seus diàlegs la famosa paraula que Tucídides inscriví al front de la seva història: malgrat això, és impossible que no hagi estat conscient de la grandesa del sistema al qual havia de restar unit el seu nom, i hauria estat culpable confiar en la fortuna per estendre'l i perpetuar-lo. Sortosament per a ell, el filòsof en Plató estava duplicat per un escriptor

incomparable, i mentre la llengua grega i les discussions filosòfiques siguin ben valorades, llibres com el *Fedó* i el *Gòrgias* segur que trobaran lectors. Però escoltem l'autor del *Fedre*: ens dirà que un text escrit no ofereix més que l'esquelet descarnat del pensament: que en la impotència en què està per defensar-se dels atacs o de protegir-se dels menyspreus, no pot més que servir de relaxació o d'ajut a la memòria: només la paraula es presta a totes les circumstàncies i sap adaptar-se a les coses de què parla, com a l'auditori que l'escolta: a més, té sobre les intel·ligències un ascendent del tot diferent del llibre: no és pas per excel·lència la llar de les fortes conviccions, la font dels entusiasmes duradors?

I ara, és possible que l'home que pensa d'aquesta manera i a qui a més el cel ha atorgat els dons més preciosos de l'orador no posi al servei de la seva doctrina la seva viva i seductora eloqüència? Les multituds no l'aplaudiran en les sorolloses assemblees del Pnyx: la seva paraula no serà més que àvidament assaborida per alguns esperits d'elit en la calma d'una escola.

S'ha dit que Plató ha estat encoratjat en el seu propòsit per la seva idea de lluitar amb més eficàcia contra la influència perniciosa dels sofistes. Sens dubte, els més famosos d'entre aquests professors estrangers de saviesa, Protàgoras, Pròdic i Gòrgias, ja havien desaparegut de l'escena: però el seu prestigi els havia sobreviscut. Calia deixar els deixebles obscurs d'aquests mes-